

Om fengsling av unge lovbrøytare i Norge

Av direktør KÅRE BØDAL, Oslo

I Norge som i en rekke andre land har kriminalitetsbildet i mange år vært dominert av de unge lovbrøytare. Mens den kriminelle lavalder i de andre nordiske land er 15 år, er den i Norge fortsatt 14 år. Barnevernet har i Norge svakere ressursre enn i nabolandene. Antall fengslinger — ikke minst varetekt — har ført til økende bekymring, og problemet fengsling av barn og ungdom har i perioder dominert den kriminalpolitiske debatt. Spørsmålet om hevning av den kriminelle lavalder overveies.

I en lengre artikkel, „Noen betraktninger om kriminalstatistikk og om kriminalitetsutviklingen i Norge gjennom de siste 20 år“, (NTfK 1974 s. 1—41), skriver Helge Røstad bl. a.:

„Man vil se at frem til 1960 hadde påtaleunntatelse og betinget dom en helt dominerende anvendelse overfor lovbrøytare i alderen 14—17 år (med 96—98 % av sakene). Dette endret seg noe fra begynnelsen av 1960-årene, da påtaleunntatelse for et stort antall tilfelle i rettsbruken blev „byttet ut“ med betinget dom — en omlegning som har sammenheng med en gradvis nedbygging av barnevernets ressurser.“

Av Røstads artikkel fremgår at mens ubetinget fengsel året 1951 ble valgt som strafferettslig reaksjon overfor aldersgruppen 14—17 år i 1 prosent av forbrytelsessakene, var prosentandelen i 1972 økt til 9. I samme periode ble bruken av ubetinget fengsel for aldersgruppen 18—20 år mer enn fordoblet.

I artikkelen „Skjerpede reaksjoner overfor unge lovovertrædere“ (NTfK 1975, s. 230—245) kommer vitenskapelig assistent Leif Petter Olaussen nærmere inn på strafferettspraksis overfor ungdomsgruppen 14—17 år. Han finner etter gransking av norsk kriminalstatistikk for årene 1968—1973 bl. a. at andelen fengselsdømte som får ubetinget straff har økt innen aldersgruppen 14—17 år, og han finner ikke at tendensen til strengere reaksjon har sammenheng med tilsvarende økning av alvorligere forbrytelser (derunder voldshandlinger).

I det følgende trekker jeg ikke Røstads eller Olaussens tall i tvil. Men jeg vil komplettere dem med enkelte tall fra kriminalstatistikken for 1974 og 1975, og med noen tall fra fengselsvesenets egen statistikk over fengslede tenåringer. Disse tall antyder en endring av reaksjonspraksis overfor de yngste lovbrøytare i den senere tid. Og denne endring kan jo ha interesse ikke bare for norske lesere av NTfK.

La meg først nevne at ifølge kriminalstatistikken var antall siktede (alle aldersgrupper) i året 1970 3.38 pr. 1000 innbyggere.

Tallet kulminerte i 1972 med 3.73, og sank så gradvis til 3.38 i 1975, altså til samme nivå som i 1970.

Antall siktede pr. 1000 lå for gruppen 14—17 år på 13.77 i 1970. Tallet steg året 1972 til 16.11 og sank så jevnt til 13.33 i 1975, altså til litt under tallet for 1970.

Olaussen påviser i sin artikkel at prosentandelen av saker mot 14—17-åringer som ble overført til barnevernet (hvilket innebærer mild eller ingen praktisk forføyning) i perioden 1968—1973 sank jevnt fra 61.8 året 1968 til 47.6 året 1973. Tallet sank ytterligere, til 44.2 året 1974, men i 1975 — for første gang siden 1968 — steg det, til 46.0. Dette kan gi en antydning om at bølgedalen er passert med hensyn til antall saker overført til barnevernet. Man må i så fall håpe at barnevernet opprustes med hensyn til ressurser, som i dag langtfra er tilstrekkelige.

Når det gjelder det totale antall fengselsdømte (betinget og ubetinget dom) i alderen 14—17 år, viser Olaussens oversikt at tallet steg jevnt fra 545 året 1968 til 1200 i året 1973. Bak denne fordobling ligger nok både økt kriminalitetsmengde og skjerpert reaksjonspraksis. Men tallet på fengselsdømte 14—17-åringer falt året 1974 til 1140, og det falt ytterligere til 1020 året 1975. Tendensen samsvarer med det reduserte antall siktelser, jfr. avsnitt ovenfor.

Antall fengselsdømte har altså sunket de to siste år, men hvordan forholder det seg med den prosentandel som får betinget straff? Olaussen påviser at andelen som fikk betinget fengselsstraff sank jevnt fra 79.1 prosent i 1968 til 67.8 prosent i 1973. Statistikken for året 1974 viser imidlertid at andelen betinget dømte for gruppen 14—17 år økte til 72.6 prosent, og at den økte litt til, og nådde 73.4 prosent i 1975. Prosentandelen i gruppen 14—17 år som fikk betinget fengselsstraff har altså økt noe de siste to år. Dette kan tyde på at tendensen til stadig strengere reaksjon er i ferd med å brytes, overfor de yngste lovbruterne. For alle straffbare (alle eldre) for forbrytelser er prosentandelen med betinget straff ganske stabil de siste tre år, nemlig 50—51 prosent.

I sin artikkel hevder Olaussen at blant de fengselsdømte i alderen 14—17 år er volds- og sedelighetsforbrytelsesenes andel så å si uendret i perioden 1968—73, omkring 8—10 prosent årlig, „— muligens med en svakt stigende tendens de siste årene“ (jfr. s. 238). Ifølge Olaussens talloppgaver økte voldsforbrytelser gradvis fra 7.2 prosent i 1968 til 9.3 prosent i 1973. Prosentandelen økte ytterligere, til 10.6 året 1974 (statistikken for dette år forelå ikke da Olaussen skrev sin artikkel). Økningen er langt fra dramatisk, men den er der.

Olaussen sammenlikner bl. a. den prosentvise fordeling av 14—17-åringer dømt til ubetinget fengsel, etter lovbruddsgruppe og

tidligere straffeforhold, og han skriver at tallene (jfr. tabell 14, s. 244) gir

„ikke grunnlag for å anta at det er noen tendens i retning av å reservere bruken av ubetinget fengsel overfor tidligere ikke straffbare til mer alvorlige handlinger. Hvis så hadde vært tilfelle, måtte man vente å finne at volds- og sedelighetsforbrytelsene utgjorde en stigende andel av dommene fra 1968 og framover, hvilket de ikke gjør.“

Det er riktig at prosentandelen seksualforbrytelser ikke har steget blant de tidligere ikke straffede 14—17-åringene. Det er heller ikke noen prosentvis økning for voldsforbrytelser i årene 1968—73. Prosenten var oppe i 23.1 året 1969, og den gikk helt ned til 9.8 i 1973. Bemerkelsesverdig er det på denne bakgrunn at prosentandelen voldsforbrytelser økte til 33.3 for de tidligere ikke straffbare, dømt til ubetinget fengsel i 1974. De absolutte tall for denne kategori domfelte er små (41 året 1972, 51 året 1973 og 42 året 1974), men man skal ikke utelukke at man nå står ved terskelen til den utvikling som Olaussen ikke fant for perioden 1968—73, altså en mer markert tendens mot alvorligere forbrytelser blant tidligere ikke straffbare som idømmes ubetinget fengsel. Ubetinget fengsel som første sanksjon mot de yngste lovbytere er sjeldne fenomen — man har å gjøre med ekstraordinær forbrytelsesart, eller usedvanlig forbrytelsesmengde, eventuelt en kombinasjon som bidrar til den strenge reaksjon. En nærmere gransking av forbrytelsesintensiteten, målt ved antall innbrudd, tyverier, bilbrukstyverier og verdien av forvoldt skade, ville utvilsomt klarlegge hvorfor ubetinget fengsel blir idømt på tross av lav alder. Vel så vesentlig er antakelig vanskene med å finne alternativ til fengsel i disse tilfellene.

Dersom straffutmålingen overfor unge lovbytere som får ubetinget fengselsstraff ikke er strengere enn tidligere, og dersom praksis med hensyn til varetektsfengslinger ikke er skjerpet, skulle man vente å finne færre unge lovbytere i fengsel. Hva viser så fengselenes beleggstall?

Fra og med august 1974 fører Fengselsstyret særskilt statistikk over innsatte i alderen 14—17 år. Oppgavene som bygger på de ukentlige beleggslister som hvert fengsel sender, omfatter både dømte personer og varetektsinnsatte.

For de fem siste måneder av året 1974 var det gjennomsnittlige antall innsatte 81 i kategorien 14—17 år. For årene 1975 og 1976 har jeg sammenliknet beleggstallene for den første uke i hver av de ti første mndr. Gjennomsnittstallet for året 1975 er 70 innsatte i gruppen 14—17 år, mens det tilsvarende tall er 68 for året 1976.

Utviklingen blir mer markert om man tar for seg fengslingspraksis overfor de aller yngste. 14- og 15-åringene har særlig

interesse, i forbindelse med overveielserne i Norge angående eventuell heving av den kriminelle lavalder.

En undersøkelse som Justisdepartementet (Fengselsstyret) nylig har foretatt over førstegangsinnsatte 14- og 15-åringer, viser 50 slike innsettelse i 6-mndr. perioden april—september 1975, mot bare 17 førstegangsinsettelse for samme aldersgruppe i tilsvarende årsperiode i 1976. Dette er utvilsomt noe mer enn en tilfeldig variasjon. Med få unntak dreier det seg om varetektsinnsettelse av noen dagers eller ukers varighet. Men månedslange frihetsberøvelser forekommer også — om enn sjelden.

De senere års kritikk mot varetektsfengsling — særlig overfor barn og ungdom — har etter all sannsynlighet hatt virkning. I et rundskriv av 18. mars 1976 til politi og påtalemyndighet gjør Riksadvokaten oppmerksom på kritikken, og han bemerker at søkelyset har vært rettet mot omfanget av varetektsfengsling av barn og ungdom og ufarlige vinningsforbrytere. Riksadvokaten ber om at man særlig overfor unge personer nøye vurderer om fengslingsbegjæring bør fremsettes.

Når det gjelder straffutmålingen er det også grunn til å anta at en lovendring som Olaussen nevner i sin artikkel, har en viss virkning. En lovendring fra våren 1975 gir domstolene adgang til å anvende mildere straff — når forholdene tilsier det — overfor lovbrytere som ikke har fylt 18 år.

Færre av de alleryngste lovbrytere i straffbar alder settes altså i fengsel i Norge i dag. Kan man på denne bakgrunn ta et steg videre og heve den kriminelle lavalder — iallfall til 15 år? Svært få 14-åringer blir innsatt i fengsler, og mye taler for at det bør være mulig å finne annen betryggende institusjonsplassering enn fengsel for denne kategori, selv om de 14-åringer som fengsles, vanligvis er ganske formidable med hensyn til forbrytelsesintensitet og manglende motivering for alternativer i form av tilbud i frihet eller åpne behandlingsinstitusjoner.

Med et svakt utbygd barnevern og et psykisk helsevern som nødvendig vil påta seg tvangsplassering av behandlingsevillige klienter, antar jeg for min del at man bør opprettholde adgangen til fengsling av 15-åringer, iallfall inntil man har overbevisende alternativer.

Lavalderspørsmålet har man i Norge ennå ikke tatt standpunkt til. Hva man etter mitt skjønn kan slå fast på grunnlag av de tall jeg har vist til i denne artikkelen, er at forholdsvis få personer i alderen 14—17 år fengsles i dag — færre enn for noen år siden. De fleste utholder frihetsberøvelse i form av varetekt: Hyppig bruk av varetektsfengsling er blitt kritisert i de senere år. Reglene for pågripelse og varetektsfengsling er forøvrig under vur-

dering av et utvalg som ble nedsatt 6. juni 1975, jfr. den norske kronikk i NTFK, 1975, s. 312.

I sin artikkel kommer Leif Petter Olaussen til den konklusjon at reaksjonene er skjerpet overfor unge lovbrøyttere i Norge. Det er ingen grunn til å benekte at en slik utvikling har funnet sted, jfr. Røstads beraktninger om kriminalstatistikk og kriminalitetsutvikling i Norge gjennom de siste 20 år. Aldersgruppen 14—17 år topper kriminalstatistikken, og rettsapparatet blir nødutveien når barnevernet i praksis ofte ser seg nørt til å overlate de vanskeligste klientene til seg selv, fordi disse ikke kan eller vil ta imot tilbud eller følge råd og anmodninger, på grunn av de alvorlige atferdsforstyrrelser som inkluderer kriminalitet.

Men utviklingen i årene 1975 og 1976 bekrefter ikke inntrykket fra foregående år om at man i Norge har stabilisert seg på et skjerpet reaksjonsnivå overfor de yngste lovbrøytterne. Det blir interessant å følge forbrytelses- og reaksjonsstatistikken de kommende år.

Kåre Bødal